

skapliga verklighetsuppfattningen. Med andra ord skulle det i så fall kunna ligga i vår natur att betrakta världen som förtrollad”.

Malmstedts bok kan läsas som en välskrivna analys av ett kort tidsskede i vår 1600-talshistoria, där också intressanta berättelseteman med danska influenser återges och där vi får inblickar i detaljer, som fåglarnas särskilda roll i den då rådande magiska föreställningsvärlden. Men Malmstedts särskilda bidrag i trolldomsprocessgenren utgörs av hans diskussion om då och nu, som inte gör händelserna i 1600-talets Bohuslän till något skräckexotiskt utan till en annan variant av den verklighet vi, kanske, fortfarande lever i. Och man kan än en gång reflektera över vilka möjligheter – och vilka begränsningar – vi som historiker har att kunna bruka det förflutna för att också säga något väsentligt om människan som tänkande, kännande samhällsvarelse genom tid och rum.

Karlstads universitet

PETER OLAUSSON

Tove Paulsson Holmberg: *Onaturlig födelse: Johan von Hoorn och det obstetriska dilemmat* (Lund: Lunds universitet, Avd. för idéhistoria 2017). 298 s.

I det förmoderna samhället krävdes i princip två nyfödda barn för att skapa en vuxen människa.

Det är utgångspunkten för Tove Paulsson Holmbergs idéhistoriska avhandling som kom förra året. Barnadödligheten var hög och störst var spädbarnsdödligheten och den så kallade perinatale mortaliteten, det vill säga dödligheten före, under och strax efter födelsen. För familj och släkt var barns död alltid plågsam, även om kyrkans retorik tolkade spädbarnets död som en tidig hemförlovnings snarare än en förlust. Den grundläggande frågan för Paulsson Holmberg är: Hur resonerade man och vad utträttades för att färre liv skulle gå till spillo i förlossningsstol och vagg?

Läkare och barnmorskor började under 1600-talet ifrågasätta ofrånkomligheten hos de höga dödstalen, och den fruktansvärda modradödligheten. Skickliga praktiker i olika europeiska länder sökte lösningar på det så kallade obstetriska dilemmat. Dilemmat uppstår i fall där bara moderns eller barnets liv kan räddas. Vilket skulle man välja? Vid ungefär 20 procent av alla förlossningar aktualiserades det obstetriska dilemmat. Dessa kallades under den studerade tiden för ”onaturliga förlossningar”. I flera länder utvecklades tekniker för att klara av komplikationer som förekom och förekommer än i dag. Ett förhållningssätt växte fram där man i första hand prioriterade att rädda moderns liv, även om barnets liv offrades. Verktyg uppfanns som om

nödvändigt kunde dekapitera fostret eller krossa huvudet, så att modern äntligen kunde bli förlöst från sitt barn, om än dött. De lösningar som presenterades på det obstetriska dilemma kom att användas fram till 1900-talet då kejsarsnitt kunde genomföras i större skala, och modern hade en chans att överleva ingreppet.

1600-talets och det begynnande 1700-talets nya tekniker, deras idémässiga bakgrund och de medicinska och professionella följderna av dem står i fokus för Tove Paulsson Holmbergs doktorsavhandling *Onaturlig födelse: Johan von Hoorn och det obstetriska dilemma*.

Avhandlingen sonderfaller i två delar. De första kapitlen tar ett filosofiskt grepp om förlossningens och födandets sociala, religiösa och medicinska historia under tidigmodern tid och upplysningens förstadiet. De senare kapitlen behandlar Johan von Hoorns handböcker i obstetrik och hans undervisning av läkarkollegor, kirurger och barnmorskor.

Ingen diskussion om forskningsmetod förekommer i avhandlingen, som dock präglas av metodisk fräschhet. I kapitlet "Obstetriskt ethos" analyseras Johan von Hoorns handbokslitteratur med hjälp av medievetenskaplig teori utifrån fyra möjliga målgrupper: läkare, manliga ackuschörer, barnmorskor och gifta kvinnor i allmänhet. Där utnyttjar Tove Paulsson Holmberg begreppet paratext. "Paratext är ett samlande begrepp för de textelement som fogas till huvudtexten i syfte att förvandla den till en bok. De paratextuella elementen utgör huvudtextens gräns mot omvärlden, som förankrar och anpassar den till kontexten och sammanhanget." (s. 108)

I handböckerna består paratexten bland annat av bokens titel, omslag, format, företal, tillägnade dikter, porträtt, bibelcitat, illustrationer och inte minst approbationer – garantier om bokens värde utfärdade av olika auktoriteter.

Genom analys av de paratextuella elementen i olika utgåvor av von Hoorns läroböcker kan Paulsson Holmberg utföra en målgruppsanalys. Precis som nutida förlag använde von Hoorn sin kunskap om bokmarknaden och anpassade läroböckerna till tänkta läsare utan att i onödan utestänga andra potentiella målgrupper. Användandet av latin var av det skälet begränsat.

En förutsättning för att budskapet skulle nå fram – att mödradödlighet och spädbarnsdöd i många till synes hopplösa fall kunde förhindras – var att det förenades med den lutherska tron. Detta krävde teologisk insikt och reflektion. Avhandlingen analyserar von Hoorns och andra läkares finurliga avvägningar mellan naturvetenskapliga lösningar på det obstetriska dilemma och hänsynstaganden till kyrkans och den teokratiska statens krav. För att bli en framgångsrik läkare på 1600-talet krävdes kunskap i teologi, oavsett om han verkade i det katolska Frankrike eller det lutherska Sverige.

Tove Paulsson Holmberg beskriver på ett djupsinnigt sätt hur den vetenskapliga utvecklingen och kunskapsreproduktionen fungerade. Vi får veta hur preparat och fantomer användes i obstetrisk undervisning, varför dissektioner erbjöd stora praktiska och teologiska svårigheter, och hur olika slag av smärta klassificerades i kristen kontext.

En kritik som kan riktas mot avhandlingen är att den inte ger utrymme för källkritik eller resonemang om sekundärlitteraturen. Det blir till exempel tydligt när det handlar om hur manliga ackuschörer togs emot i den kvinnodominerade miljön i förlossningsrummet. Här förutsätter författaren att förhållanden i andra europeiska länder kan appliceras på Sverige, vilket vi faktiskt inte vet.

En annan brist är att avhandlingen knappast underlättar användningen av resultaten i ett vetenskapligt samtal. Kapitlen saknar sammanfattning och likaså hela studien. Avhandlingens engelska *summary* är det enda ställe där tematiken i olika kapitel framgår. Men den är alltför kortfattad för att göra forskningsresultaten rättvisa.

Bristen på metatext är särskilt beklaglig då nytolkningen av von Hoorns skrifter och kartläggningen av hans vetenskapliga nätverk på kontinenten gör avhandlingen intressant för en bred krets av medicinhistoriker. Jag hoppas därför innerligt att Tove Paulsson Holmberg publicerar sina viktigaste fynd i internationella tidskrifter. Det är hennes resultat verkligen värda.

Södertörns högskola

LISA ÖBERG

Magdalena Naum & Fredrik Ekengren (red.), *Facing Otherness in Early Modern Sweden: Travel, Migration and Material Transformations 1500–1800* (Woodbridge: The Boydell Press 2018). 367 s.

Denna antologi redovisar en konferens som ägde rum år 2013. Den undersöker Sveriges tidigmoderna historia, i synnerhet den så kallade stormakts-tiden, som en period där möten med det som "avvek" transformerade det egna eller koloniserade ett främmande samhälle. Syftet är dessutom att i synnerhet för en internationell publik visa en annan bild av den svenska tidigmoderna historien. Enligt redaktörerna var kulturella utbytesrelationer och transformationer centrala, även om landets koloniala tid fortfarande har svårt att få plats i den svenska historiesynen. I dessa perspektiv behandlas möten med det som avviker – *otherness* – både inom Sverige och dess provinser/kolonier. Detta avvikande undersöks av svenska, finska, danska och engelska arkeologer samt historiker i tre sektioner med 5–7 uppsatser var: